
РОЗВИТОК ІНТЕГРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СФЕРИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

СКЛЯР Георгій Павлович, кандидат економічних наук, доцент Полтавського університету споживчої кооперації України, докторант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Трансформації у суспільстві вимагають адекватних змін у розвитку науки, активізації досліджень людинорозмірних комплексів [8, с. 33], у тому числі господарства сфери споживчої кооперації. Аналіз розвитку сумісно-розділених відносин соціального партнерства в основних сферах діяльності споживчої кооперації в умовах перехідної економіки України дозволяє стверджувати, що посилення тенденції до інтеграції відносин в її (споживчої кооперації) сфері актуалізує дослідження сценаріїв, механізмів і моделей розвитку споживчої кооперації, що, на наш погляд, має важливе наукове і практичне значення.

В останніх наукових публікаціях сучасні українські дослідники приділяють окремим питанням розвитку та відтворення кооперативної природи сфери споживчої кооперації певну увагу. Так, Бабенко С.Г. вважає за необхідне посилення уваги до інституту пайовиків і працівників споживчої кооперації [2, с. 6], відзначає посилення тенденцій соціального характеру [2, с. 9], пріоритетність соціальної ідеї та соціальної орієнтації споживчої кооперації [2, с. 12-13]. Гелей С.Д. формулює наступне, на його погляд, протиріччя: абсолютизація кооперативних принципів в сучасних умовах часто стримує розвиток кооперації [6, с. 52-53], а також вважає особливо важливим завданням підвищення соціально-економічної зацікавленості членів товариств у збільшенні обсягів діяльності суб'єктів господарювання сфери споживчої кооперації, зростання пайового капіталу [6, с. 55]. Апопій В.В. акцентує увагу на гармонізації соціальних і економічних складників кооперації та робить висновки щодо специфіки структури змісту кооперації, що виражає її природу (кооперативна ідея, цінності, принципи, соціальна сфера, економічний потенціал, соціальна місія, економічний базис, кооперативна діяльність) [1, с. 68-69]. Пантелеймоненко А.О. вводить термін „аграрна кооперація” для визначення сукупності кооперативів в аграрній сфері [11]. Пастушенко Р.Я. дає історичний огляд та практичні пропозиції щодо закріплення кооперативної ідентичності сфери споживчої кооперації України [12]. Хміль Ф.І. обґрунтовує теоретичні засади кооперативного менеджменту [18]. Батьковець Г.А. розглядає в контексті проблем соціальної бази розвиток функції соціального управління в сфері споживчої кооперації [4]. Колектив авторів (Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф.) констатує відсутність єдності серед науковців щодо тлумачення природи кооперативної організації [7]. Разом з тим у зазначених роботах не досліджуються з позицій економічної теорії відносини розвитку інтегральної моделі в сфері споживчої кооперації.

Методологічно стаття базується на теорії сумісно-розділених відносин і має за мету аналіз відносин розвитку інтегральної моделі, економічних умов та механізмів їх (відносин) відтворення в сфері споживчої кооперації. При цьому важливим і доцільним, на нашу думку, є поглиблення аналізу господарства сфери споживчої кооперації як людинорозмірного комплексу, як складної людинорозмірної системи, в основі якої реалізується інтегральна сутність людини, свідомість якої стає новим предметом праці [9, с. 154]. При аналізі означеної проблеми нами враховані методологічні підходи відомих вчених. Так, поняття складної людинорозмірної системи в економічних дослідженнях застосовує В. Тарасевич, використовуючи її (систему) філософське визначення, що дав В. Стьопіна – „система, яка

історично розвивається, з включеною до неї людиною” [16, с. 61]. Для вчення П. Сорокіна важливим є розуміння інтегральної сутності людини і суспільства [13; 15], а В. Базилевич та В. Ільїн розглядають економіку як вчення про буття людини, що господарює, спрямованої у життя, у світ [3, с. 14]. Тобто для сучасної постнекласичної науки характерним є дослідження складних людинорозмірних відносин в сфері господарства.

Людинорозмірність відносин в сфері споживчої кооперації в значній мірі обумовлена наступною особливістю вказаної кооперативної сфери: носієм ідеї кооперації є власник (член, пайовик) споживчого товариства, який є споживачем товарів і послуг (фізичною особою, людиною). На наш погляд, підприємство не може бути носієм ідеї кооперації – тільки людина, яка створює кооператив і приймає участь в його господарській діяльності в різних формах (фінансовими ресурсами, працею). Тобто, тільки людина формує відносини реалізації ідеї кооперації та, що природно, сприяє розвитку самої ідеї, її сумісно-розділеного характеру. Відносини між людьми – членами споживчих товариств – формують сферу розвитку ідеї споживчої кооперації та сферу носіїв кооперативної ідеї в широкому сенсі.

Економічні потреби особистостей – носіїв ідеї споживчої кооперації обумовлені рівнем розвитку їх домогосподарств, потребами та інтересами родини. Реалізації ідеї споживчої кооперації сприяють економічні умови розвитку домогосподарств та можливість їх покращення. Сфера господарської діяльності родини, що знаходить інституціональний вираз як домогосподарство, впливає на розвиток відносин сфери споживчої кооперації, є її компонентом, складовою її моделі. Характер моделі сфери споживчої кооперації в такому випадку визначається структурою домогосподарства, її людинорозмірністю, тобто, в свою чергу, приймає характер людинорозмірної сфери.

Розвиток сфери споживчої кооперації в часі та його аналіз на основі теорії сумісно-розділених відносин дозволяють виокремити наукову проблему динаміки відносин домогосподарств і кооперативів (споживчих товариств) як компонентів вказаної кооперативної сфери. Домогосподарства представлені в сфері відносин споживчої кооперації членами родин, які є фізичними особами – членами (пайовиками) споживчих товариств (кооперативів). Практика розвитку означених відносин дозволяє виділити відносини індивідуального і, потенційно, родинного членства в споживчому товаристві. Соціальною основою і членською базою споживчої кооперації в умовах України є переважно жителі сільської місцевості, районних центрів. Умови перехідної економіки здійснюють прямий негативний вплив на соціальну основу споживчої кооперації, її членів (пайовиків), працівників підприємств і установ, чисельність яких невпинно знижується. Так, за період 1991-2008 рр. чисельність членів споживчих товариств скоротилася, за нашими розрахунками, в 17 разів, а чисельність працівників зменшилася, за аналогічний період, в 9,5 разів. Тобто, кількість домогосподарств, які пов’язані зі сферою споживчої кооперації відносинами членства та відносинами працевлаштування, зменшується. На наш погляд, означені тенденції в певній мірі почали формуватися ще за умов адміністративно-командної економіки. Так, в умовах становлення і розвитку сфери споживчої кооперації формування її соціальної основи відбувалося за рахунок самоорганізації з використанням економічних і соціальних механізмів мотивації. В умовах адміністративно-командної економіки відбувалося збільшення чисельності членів за рахунок обов’язкового виконання планів кооперування, паенакопичення. Сформувалася значна частка пайовиків, які не були свідомими носіями ідеї кооперації і в подальшому, що цілком природно, втратили відносини зі сферою споживчої кооперації. Крім того, припинення дії кооперативних механізмів економічної мотивації участі членів споживчої кооперації в господарській діяльності споживчих товариств також сприяло зменшенню економічної зацікавленості домогосподарств в розвитку відносин членства в споживчій кооперації.

Разом з тим в умовах перехідної економіки залишилися потреби домогосподарств в придбанні товарів, продажу виробленої сільськогосподарської продукції, отриманні послуг тощо. В умовах тінізації економіки, недобросовісної конкуренції зі сторони приватних підприємців споживча кооперації продовжує задовольняти попит значної частки сільського

некооперованого населення на товари і послуги, здійснюючи свою діяльність прозоро. Однак подібні умови розвитку сприяють застосуванню підприємницьких механізмів, пошуку форм діяльності, які дозволяють досягати, в кінцевому результаті, мети споживчої кооперації, вирішуючи при цьому завдання виживання працівників підприємств сфери споживчої кооперації. Тобто, на наш погляд, відбувається розвиток сумісно-розділених відносин задоволення споживчих потреб кооперованого і некооперованого сільського населення за рахунок різних кооперативних форм, інтегрованих в сферу споживчої кооперації. Суттєвий вплив на формування і розвиток інтегральної моделі сфери споживчої кооперації мають сумісно-розділені економіко-правові відносини, їх фундаментальна і актуальна структура [5, с. 5]. Важливими є положення окремих статей Цивільного кодексу України щодо сфери підприємницьких і непідприємницьких товариств та характеру їх підприємницької діяльності. Стаття 84 визначає як підприємницькі товариства, що здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. Підприємницькі товариства можуть бути створені лише як господарські товариства або виробничі кооперативи. В статті 85 наголошено, що непідприємницькими є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. До непідприємницьких товариств, згідно статті 86 Цивільного кодексу України, віднесені, поряд з об'єднаннями громадян, споживчі кооперативи, які можуть, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [19, с. 30]. Закон „Про кооперацію” передбачає членство в споживчих товариствах також юридичних осіб [10, с. 3]. В цьому контексті, на нашу думку, слід виділити відносини, що формують модель класичної сфери споживчої кооперації, модель кооперації працівників в сфері торгівлі, модель кооперації роздрібних торговців (підприємців).

Основу першої, класичної моделі, складають відносини з членами (пайовиками) споживчих товариств як власниками кооперативу та його клієнтами, споживачами товарів і послуг. Особливістю моделі кооперації працівників в сфері торгівлі є пріоритетність відносин з власниками кооперативу, які одночасно є його працівниками. Відносини зі споживачами – некооперованим населенням – локалізуються в сфері здійснення актів купівлі-продажу товарів. Виникнення відносин, властивих кооперації підприємців-роздрібних торговців, пов'язане з необхідністю забезпечити економічну ефективність кооперативної торгівлі в умовах високого рівня оподаткування. Працівники, які зареєстровані як підприємці, орендують підприємства торгівлі (магазини) у споживчого товариства. Відносини з некооперованими споживачами також пов'язані з актами купівлі-продажу товарів. Таким чином, в умовах перехідної економіки сформувалася кооперативна в своїй основі сфера сумісно-розділених відносин з кооперованим і некооперованим населенням. Кооперативну ідентичність вказаним відносинам забезпечують наявність колективної інтелектуальної власності на кооперативні цінності, принципи, бренди та неподільної частини власності (майна) споживчих товариств та їх спілок. Виконання попереднього дослідження механізму відтворення кооперативної ідентичності відносин, властивих класичній теоретичній моделі сфери споживчої кооперації [14], сприяє продовженню аналізу з метою пояснення характеру відносин, що формують сферу споживчої кооперації в умовах перехідної економіки України.

Сфера відносин кооперативної ідентичності включає, на наш погляд, сумісно-розділені відносини з визнання і реалізації кооперативних цінностей та принципів, а також сумісно-розділені відносини, що характеризують власне сферу споживчої кооперації. Стосовно останньої, то набуття Україною членства в Міжнародному кооперативному альянсі в 1992 р., тобто вже в умовах перехідної економіки, юридично підтвердило на міжнародному рівні визнання сферою Укоопспілки кооперативних цінностей та принципів. Разом з тим, практика розвитку сфери споживчої кооперації в умовах перехідної економіки України свідчить, що кооперативні принципи, особливо економічної участі членів, повною мірою не

реалізуються. Тобто протиріччям є окремий характер розділених відносин з визнання і з реалізації кооперативних цінностей та принципів. Сумісними є відносини зі спільного визнання і реалізації кооперативних цінностей та принципів у сфері споживчої кооперації. Це протиріччя створює негативні умови для розвитку сфери споживчої кооперації і може призвести до втрати нею кооперативної ідентичності.

Усвідомлення необхідності розвитку відносин, ідентичних моделі сфери споживчої кооперації, вимагає відтворення або створення механізмів, що поєднують засновані на моральності соціальну сферу та сферу економічних відносин кооперації. Особливої уваги, на наш погляд, вимагає розвиток відносин з членами (пайовиками) споживчої кооперації. Важливим при цьому є формування в суспільній свідомості позитивного уявлення про сферу споживчої кооперації, загальнолюдську і високоморальну основи кооперативних цінностей та принципів. Необхідно подолати наслідки деформації відносин, якої зазнала сфера споживчої кооперації в умовах адміністративно-командної економіки і яка спричинила зміни у свідомості її членів (пайовиків), – оскільки це приводить до певних протиріч у практиці розвитку сфери відносин з пайовиками.

Так, в умовах перехідної економіки прийом нових членів часто здійснюється з використанням дефіциту робочих місць та цільових направлень на навчання у вищі навчальні заклади сфери споживчої кооперації. При цьому широко застосовується внесення новими членами певних сум додаткових внесків. Тобто: у свідомості деяких працівників організацій сфери споживчої кооперації закладено (і вони спрацьовують) методи мотивації, сформовані в умовах адміністративно-командної економіки (економіки дефіциту), нівелюється значимість відносин з пайовиками як учасниками внутрішнього ринку сфери споживчої кооперації. Разом з тим, існує точка зору пайовиків – працівників підприємств сфери споживчої кооперації, зміст якої полягає в тому, що немає необхідності в збільшенні чисельності непрацюючих у сфері споживчої кооперації членів, чия участь визначається й іноді вичерпується невеликим за розміром вступним внеском. Бажаними є ті пайовики, які активно – своєю працею і фінансовими ресурсами – підтримують сферу споживчої кооперації, купують товари в її магазинах. Так, прикладом активної свідомої участі членів (пайовиків) споживчих товариств у господарській діяльності сфери споживчої кооперації є виконання ними безоплатно реконструкції торговельних підприємств, пристосування виділених сільською радою будівель під магазини в Гадяцькій райспоживспілці Полтавської області.

Слід наголосити, що в умовах перехідної економіки актуалізується роль пайовиків як основи суспільно-громадської складової сфери споживчої кооперації. Оприлюднення громадянської позиції пайовиків на захист своїх економічних інтересів та об'єктів власності споживчої кооперації сприяють дотриманню норм чинного законодавства органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності.

Це засвідчує, що нині є необхідними зміни в суспільній свідомості, а також у свідомості керівників і працівників організацій сфери споживчої кооперації, членів (пайовиків) споживчої кооперації стосовно відтворення ролі пайовика в розвитку відносин кооперативної ідентичності сфери споживчої кооперації. Наявність достатньої чисельності свідомих та економічно активних членів споживчої кооперації, які не працюють на її підприємствах, на нашу думку, визначає в головному кооперативну ідентичність сфери споживчої кооперації. Тобто

$$ДЧП = KI_{ск},$$

де *ДЧП* – достатня чисельність пайовиків, які не працюють на підприємствах сфери споживчої кооперації;

KI_{ск} – кооперативна ідентичність споживчої кооперації.

Достатньою слід вважати, на нашу думку, чисельність членів (пайовиків), які не працюють на підприємствах сфери споживчої кооперації, але забезпечують розвиток

відносин на її внутрішньому товарному ринку через активну участь в основних сферах діяльності споживчої кооперації.

Механізмом відтворення соціально-економічного статусу члена (пайовика) споживчої кооперації як реального власника є, в першу чергу, розвиток відносин власності, що сприяє реалізації принципів добровільного і відкритого членства, демократичного членського контролю та, головне, участі членів у економічній діяльності, забезпеченні автономності та незалежності кооперативів. В умовах перехідної економіки свідомому розвитку відносин власності та відтворенню соціально-економічного статусу пайовика особливу увагу приділяють центральні органи управління сферою споживчої кооперації, а саме Центральна спілка споживчих товариств (Укоопспілка). Для цього розроблено і реалізуються «Програма завершення розмежування і закріплення власності в споживчій кооперації України», «Положення про неподільний фонд споживчого товариства», «Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України», «Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України», «Положення про порядок продажу на аукціонах основних засобів підприємств і організацій споживчої кооперації України», «Положення про майнові сертифікати на право на пай (частку) в майні споживчого товариства системи Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки)» тощо. Для забезпечення умов реалізації головного економічного кооперативного принципу – участі членів у економічній діяльності, розроблено «Положення про порядок участі членів, асоційованих членів споживчого товариства (з числа фізичних осіб) у його господарській діяльності (придбання товарів в об'єктах роздрібної торгівлі споживчої кооперації України)». Залучення молоді у сферу споживчої кооперації має сприяти реалізація «Концепції молодіжної політики Центральної спілки споживчих товариств України та профспілки працівників споживчої кооперації України». Отже, в умовах перехідної економіки України активно реалізовується політика Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки) щодо відтворення кооперативної ідентичності сфери споживчої кооперації.

Протиріччям у розвитку відносин з членами є активна свідомо політика Укоопспілки – на відміну від загалом соціально-пасивного ставлення значної частки пайовиків, які не працюють на підприємствах сфери споживчої кооперації, до відтворення її кооперативної ідентичності.

Практика свідчить, що в останні роки здійснюється свідомий розвиток відносин у сфері організаційно-кооперативної роботи, відновлюються механізми аналогічної служби. Застосування під час аналізу теорії сумісно-розділених відносин дозволяє стверджувати, що нині потрібен більш широкий погляд на механізми сфери соціально-економічного управління розвитком відносин з членами (пайовиками) споживчої кооперації.

На наш погляд, у контексті дослідження особливо важливим є розвиток відносин з реалізації кооперативного принципу «навчання, підвищення кваліфікації, інформація», залучення до цього, разом з працівниками служби з організаційно-кооперативної роботи, яка нині відновлюється, інших працівників підприємств сфери споживчої кооперації, активних членів споживчих товариств, а також викладачів та студентів кооперативних навчальних закладів. Розділеними тут виступають відносини з членами і потенційними членами споживчих товариств співробітників служби організаційно-кооперативної роботи. Розділеність притаманна і відносинам з пайовиками – щодо кооперативних виплат за їхню участь у господарській діяльності споживчих товариств. Розділений характер мають також відносини членів кооперативного активу з потенційними пайовиками споживчої кооперації. Розділеність характерна і для відносин викладачів кооперативних навчальних закладів зі студентами – щодо вивчення теорії кооперації. Водночас відносини з реалізації кооперативного принципу «навчання, підвищення кваліфікації, інформація» є сумісними. Тобто сфера соціально-економічного управління розвитком відносин з членами та потенційними членами споживчої кооперації має сумісно-розділений характер, поєднує механізми, властиві економічній і соціальній сферам споживчої кооперації.

Слід зазначити, що розвиток відносин інтеграції відбувається в межах кооперативної моделі господарювання і сфери споживання. Тобто створюються умови для відтворення соціально-економічних умов розвитку економічного потенціалу сфери споживчої кооперації, відтворення соціально-економічного статусу члена споживчої кооперації в суперечливих умовах перехідної економіки України.

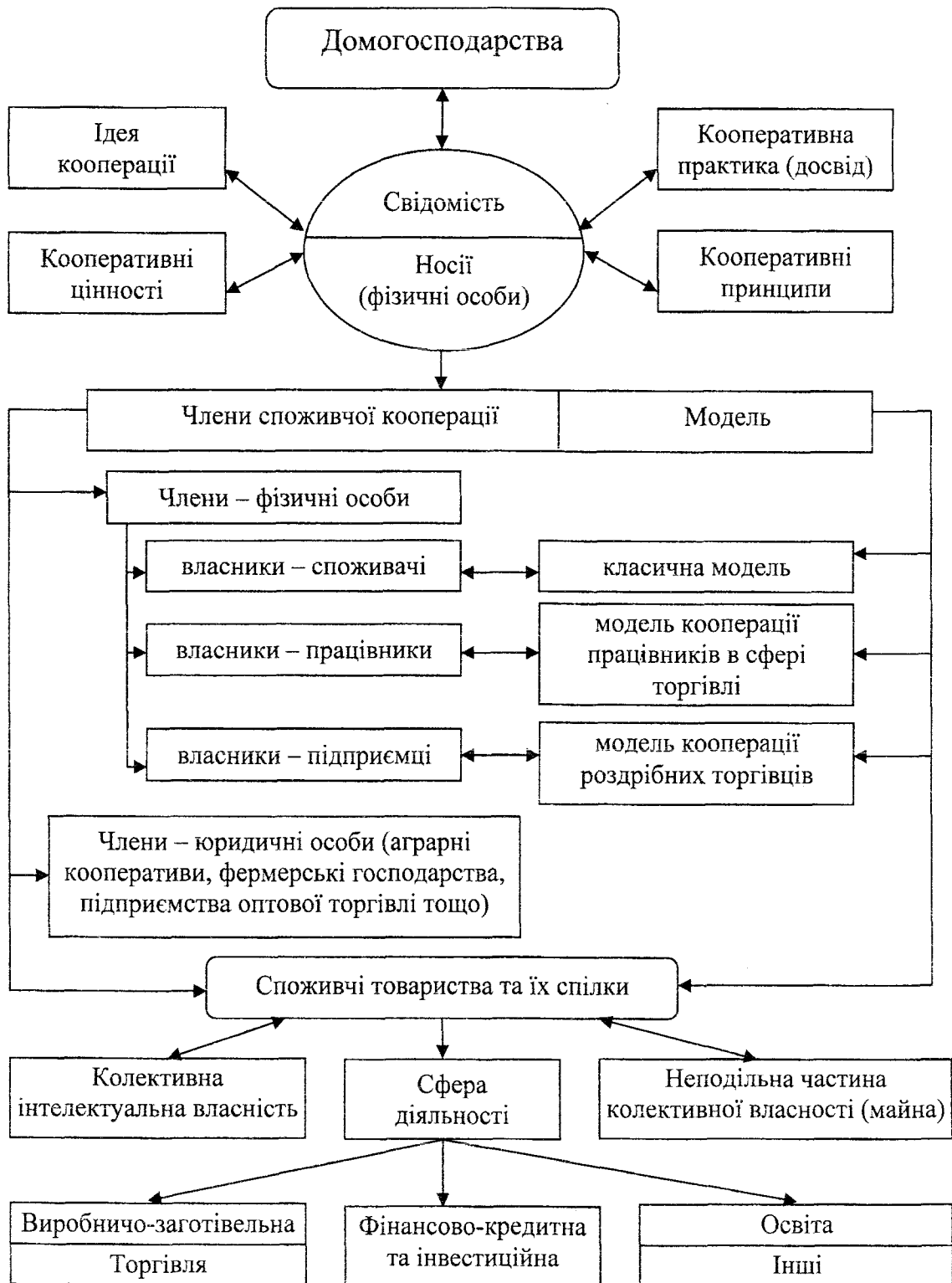

Рис. 1. Інтегральна модель розвитку сфери споживчої кооперації

Відносини, властиві вказаним моделям розвитку, розповсюджуються на основні сфери діяльності споживчої кооперації – виробничо-заготівельну, сферу торгівлі, фінансово-кредитну та інвестиційну сферу. Відносини інтеграції у зазначених сферах головною метою переслідують забезпечення товарними ресурсами сфери кооперативної торгівлі. Крім того, розвиток сфери освіти, сфери послуг та інших (будівництво, транспорт тощо) дозволяє стверджувати, що в умовах перехідної економіки в Україні сформувалася інтегральна модель розвитку сфери споживчої кооперації (рис. 1).

Включення в інтегральну модель сфери споживчої кооперації відносин з домогосподарствами дозволяє виокремити відносини, що властиві монетарній і немонетарній економіці [17, с. 7], одночасно економіці виробництва і економіці споживання як економіки виживання [17, с. 223], економіки знань. Для інтегральної моделі характерні відносини зі створення мережі магазинів для всього населення, всіх споживачів; участі у розвитку соціальної інфраструктури села – для всього населення; навчання студентів в закладах освіти – для всього населення. Інтегральна модель сприяє активізації економічного і соціального потенціалу сільського населення, ініціативи лідерів сільських територіальних громад. Та, однією з форм підтримки розвитку інфраструктури соціальної сфери села в умовах перехідної економіки є передача споживчою кооперацією окремих будівель, переважно підприємств торгівлі, на умовах оренди або повного викупу, для переобладнання під амбулаторії, аптеки, клуби, адміністративні приміщення органів місцевого самоврядування тощо.

На наш погляд, теоретичний аналіз інтегральної моделі сфери споживчої кооперації дозволяє стверджувати, що може бути виокремлена і введена в науковий обіг категорія „сумісно-розділені відносини економічного розвитку споживчої кооперації”, яка виражає свідомі зміни якісних форм реалізації ідеї розділеного задоволення індивідуальних потреб особистостей завдяки об'єднанню людей з метою створення соціально-економічних умов спільного протистояння бідності й підвищення рівня життя членів споживчої кооперації через розробку й практичне впровадження специфічних механізмів посидання їх особистих економічних інтересів у сферах виробництва і споживання товарів широкого вжитку.

Крім того, подальший аналіз розвитку сумісно-розділених відносин інтеграції в умовах глобалізації дозволяє зафіксувати наявність і ввести поняття „кооперативна цивілізація” для глобальної сфери розвитку сумісно-розділених відносин інтеграції інституційних форм кооперації на засадах соціального партнерства, прагматичного застосування принципів моральності в сфері господарства.

Таким чином, врахування людинорозмірності сумісно-розділених відносин розвитку сфери споживчої кооперації дозволяє створити інтегральну модель, яка знімає протиріччя, що виникають при аналізі відносин класичної моделі сфери споживчої кооперації в умовах перехідної економіки України.

Подальші наукові дослідження пов'язані з проблемами космозму сфери кооперації.

Література.

1. Апопій В.В Соціально-економічний зміст кооперації: теоретичні та прикладні аспекти // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 67–78.
2. Бабенко С.Г. Сучасні тенденції і пріоритети розвитку споживчої кооперації України // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 3–15.
3. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку. – К.: Знання, 2008. – 687 с.
4. Батьковець Г.А. Соціальна база розвитку і соціальна місія споживчої кооперації України // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 181–186.

5. Геєць В., Гриценко А. Економічні засади правового регулювання господарських відносин // *Економіка України*. – 2008. - № 5. – С. 4-18.
6. Гелей С.Д. Споживча кооперація України: історичні етапи розвитку // *Вісник Львівської комерційної академії*. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 40–56.
7. Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф. Внутрішні відносини в кооперативі // *Вісник Львівської комерційної академії*. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 113–122.
8. *Економіка і кібернетика на початку ХХІ століття* / За наук. редакцією д.е.н., проф. Задорожного Г.В., к.ф.-м.н., проф. Михайленка В.Г. – Харків: ХНУ, 2005. – 260 с.
9. Задорожний Г.В., Хомин О.В. Інтелектуальне підприємництво у економіці знань. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – 171 с.
10. Закон України „Про кооперацію” – К.: НМЦ „Укоопосвіта”, 2003. – 24 с.
11. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
12. Пастушенко Р.Я. Кооперативна ідентичність та споживча кооперація України // *Вісник Львівської комерційної академії*. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 161–173.
13. Питирим Сорокин. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты: За 60 минут. – СПб: Невский проспект; Вектор, 2007. – 176 с.
14. Скляр Г.П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці: монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 279 с.
15. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1991. – 543 с.
16. Тарасевич В. Постнеклассическая наука и экономическая теория // *Економіка України*. – 2004. - № 2. – С. 59-65.
17. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. - М: АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.
18. Хміль Ф.І. Теоретичні проблеми управління у споживчій кооперації // *Вісник Львівської комерційної академії*. – Серія економічна. – Вип. 21. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. – С. 123–134.
19. Цивільний кодекс України: Офіційний текст / Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 464 с.

Надійшла до редакції 25.11.2008 р.

© Скляр Г.П., 2008